

Bucin Mihaela

A hősök kultuszának szerepe

a (magyarországi román) nemzetiségi identitás felépítésében

Thomas Carlyle³⁶⁴ szerint a történelem nem más, mint kimagasló emberek, hősök életrajzának summázása.³⁶⁵ Marx ennek az ellenkezőjét állította, miszerint a történelmet a tömegek formálják, alakítják. Az 1920 utáni időszakban a Magyarországon maradt román közösség sem hősökkel, sem tömegekkel nem rendelkezett. A társadalmi, civil és vallási vezetők Romániába menekültek. A csonka Magyarországon maradt szétszórt, szerény vidéki román közösségek nem rendelkeztek sem az anyagi, sem az értelmiségi forrásokkal, sem kellő érdeklődéssel, hogy stabilizálják, tisztázzák a történelem identitáshoz kötődő fogalmakat.³⁶⁶ Ugyancsak Carlyle-től származik az a gondolat, mely szerint, ha egy közösség nem őrzi hőseinek kultuszát, nincs esélye a fennmaradásra. A magyarországi románok számára a hősök és mintaképek iránti természetes igényt teljes mértékben a magyar hősi mintaképek töltötték ki. A nemzet és az állam erőteljesen idézi a dicső történelmi múltat, példaként említve ezt a csalódásoktól terhes jelen számára. Magyarországon – ugyanúgy mint a legtöbb /környező/ országban – igen szép számban találhatóak a történelem távoli kódéből vagy a közelmúltból feltűnő nemzeti vagy helyi hősök – legyenek azok hadvezérek, politikusok, művészek, tanítók, orvosok és feltalálók, egyházi vagy világi személyiségek, akiknek mellszobrot, emléktáblát vagy emlékművet állítottak.

A hősök kultuszának művelése a Krisztus előtt VIII. századi ókori Görögországban alakult ki, melynek középpontjában egy civilizáló hatású, a közösséget és városállamot megalapító és a polis érdekében küzdő hősi figura állt.³⁶⁷ Ezen témák, térben és időben való mozgása által egy kulturális sztereotípiákból álló rendszer alakult ki, mely végül a hős „robot-portréja” elkészítéséhez vezetett. A modern /kori/ román állam létrejöttével a nemzeti hősök iránti vágyát Alexandru Vlahuță³⁶⁸ a 19. században a következőképpen határozta meg: „*Ennek a*

³⁶⁴ Skót származású író és történész (1795-1881.)

³⁶⁵ CARLYLE, Thomas: *Cultul eroilor*, Iași, “Institutul European”, 1998, 17-18.

³⁶⁶ PETRUSÁN Gy. – MARTYIN E. – KOZMA M.: *A magyarországi románok*, Változó világ, 29. Útmutató Kiadó, Bp. 12-15.

³⁶⁷ DUMÉZIL, Georges: *Mítosz és eposz*. Gondolat, Bp., 1986. 7-43.

³⁶⁸ Alexandru **Vlahuță** – román költő, író, közíró, 1858-1919.

nemzetnek egy olyan nemzedékre van szüksége, amely feláldozza magát, egy vitézekből álló, a végsőkig /örületig/ menően hazafias generációra. Minden időben keresték a kimagasló embereket, de eddig soha nem volt ekkora szükség határozott harcosokra, erős jellemű és szorgalmas emberekre, akiket semmi nem tudott eltéríteni az útkról, sem a hatalom illuzórikus csillogása, sem a bőségesebb élet utáni vágy, sem a tömegek által zengett dicsőítő szavak, a széljárás szerint ide-oda csapongó, olcsó és múló dicsőség nem tudott elcsábítani.”

A társadalmi és civilizáló hatás mellett a hősök kultuszának egy másik, területi vagy helyi-nemzeti szerepe is van, mely egy jól körülhatárolt területhez, egy síremlékhez, egy emlékműhöz, egy szimbólumhoz kapcsolható/asszociálható. Ezen szimbólumok a közösség számára – a hős presztizsének függvényében – a dicsőség emlékhelyének szerepét, egy amulett jellegű funkciót töltenek be, egyben ezek világi, laikus megnyilvánulási formák, melyeknek megközelítőleg a vallási szimbólumokhoz hasonló szerep jut. Az ilyen emlékművek feladata az, hogy egy csoportot hozzanak létre egy bizonyos kultusz fenntartására. A hősök kultuszának elterjedése a vár (mint közösség) fogalmával és az identitási rendszer születésével egyidőben létrejött társadalmi igény kielégítését szolgálja. Eleinte a hősök dicsőítésének kizárólag vallási jelentése volt, ezt követően kétirányú lett – egyrészt az istenek kultusza, másrészt a szűk családi és rokoni körre vonatkozó, rövidtávú hatást gyakorló halotti rítusok irányába történő továbbfejlődés következett be. A hősök kultusza növekvő befolyást gyakorol a közösség kulturális rendszerének általános egyensúlyára. Több jellemvonás különbözteti meg a hősöket – még halálukban is – a földi halandók sokaságától. Ők – a hősök – egy „dicsőséges, de már letűnt aranykorban” éltek, akikről az elkövetkező nemzedékek megemlékeznek, a tökéletesség aurája övezi őket, majd idővel legendává válnak.

Kelet-Európa jelenkori politikai konjunktúrájában a történelem az egyik olyan szakterület, melyen számos újreértékelés megy végbe, ugyanakkor a hősök kultusza is új megvilágításba kerül. A 90-es évek elején a magyarországi románok közössége elbizonytalanodva, tanácstalanul és egy folyamatban lévő nyelvi és identitási asszimilációs jelenség háttérével kezdi el a reformok időszakát. A malignus, rosszindulatú internacionalizmus és a nemzetek szocialista testvériségi korszakának letűnésével egyidőben, a magyar társadalom visszatér a történelem hősi értékeinek tiszteletéhez. Miután a 90-es években az anyaországban élő románok újra felfedezik a határon túl élő románokat, bátorítják őket és a sokszor politikai eszközként használt, máskor idillikus leírásokban feltüntetett magyarországi román kisebbség

alkalmazkodni próbál a hősök kultuszára alapuló hullámhoz/mozgalomhoz, amit a magyar modell átvételével próbál megvalósítani.

A történész a jelenkori történelem írásában kapott szerepét elemezve, Romsics Ignác úgy véli, hogy a történészek azok akik eldöntik, melyek azok az események, amelyeket a végtelen múlt történései közül kiemeltnek és történelmi jelentőségűnek minősítenek, ők rendszerezik ezeket az eseményeket időrendi és okozati sorrendbe, és ők egészítik ki fantáziájuk gyümölcseivel a történelem láncának hiányzó láncszemeit.³⁶⁹ Ennek értelmében ők a mai ember értékrendje, szellemisége szerint végzik tevékenységüket, mely folyamán a szocializálódási folyamat mentén elsajátított etikai és esztétikai normák vezérlik őket. Nyilvánvaló, hogy a „nagy” történelem nem tudja figyelembe venni a kis közösségeket, melyek méretüknél fogva túlságosan kicsik ahhoz, hogy meghatározó szerepet játszanak és túlságosan törekenyek ahhoz, hogy egy véglegesnek /stabilnak/ mondható fejezetet alkossanak. Románia történelméből kirekesztve (és ez érvényes a jelenre is, mivel a romániai történelem tankönyvek erre a közösségre nem szánnak több, mint három sort) a magyarországi románok nem ismerik saját népük történelmét. Az 1990 előtt végzett történelmet oktató tanárok legfeljebb autodidakta módon szerzett román történelmi ismereteket tanítanak. A közösség történetének megírása is csak a kollektív emlékezet felhasználásával lehetséges, egy olyan forrás, mely annak ellenére, hogy nem minősíthető objektívnek, mégis – az elveszített, a dokumentáció fizikai vagy politikai-ideológiai értelemben vett hiánya miatt – a történelem érdeklődési körén kívül maradt események barométereként működik. A mai magyarországi román közösség egyik fő jellemzője az, hogy mindenkor a magyar állam (illetve Osztrák-Magyar Monarchia, Habsburg Birodalom) határain belül létezett. E közösség nemzeti- és nemzetállami öntudatának kialakulása eltérő kontextusban történt az erdélyi román közösségekhez képest, említést sem téve a többi román tartományban végbement öntudatformáló folyamatokról. A modern román állam létrejötté időszakában a magyarországi románoknál már elkezdődött az anyanyelv és az identitás elvesztésének folyamata. Állampolgári dilemmájukra vonatkoztatva Petrusán György azt állítja, hogy a közösség tagjainak „mindig is magyar hazafias tudatuk volt, kialakult bennük a hungarus tudat, nem vettek részt a román nemzet alapításában, ezért soha nem tudatosították magukban a mai modern értelemben vett nemzeti hovatartozást”.³⁷⁰ A magyarországi román közösségek

³⁶⁹ ROMSICS Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány*, Budapest : Osiris, 2008., 56.

³⁷⁰ PETRUSÁN Gy. – MARTYIN E. – KOZMA M.: *A magyarországi románok*, Változó világ, 29. Útmutató Kiadó, Bp., 27.

létterének helyet adó földrajzi terület, a magyar Alföld megfigyelése folyamán Babits Mihály költő (1883-1941) azt írta, hogy: „*itt gyakran a magyar idegen volt, máskor az idegenből lett a legjobb magyar...*”.

A közösség eltérő módon értékeli a történelmi eseményt, a résztvevők elkötelezettségének függvényében. Így a magyarországi románok az őket érintő társadalmi-nevelési modell hatására kialakult hagyományaiban nem tükröződik a román nemzeti hősök kultusza, még az erdélyi románoké sem. Az 1920 után Magyarországon maradt román falvakban élő románokra vonatkozó igen kevés dokumentum nem említ román történelmi személyiségeket. Egy mesemondó³⁷¹ a gyűjtő kérdésre³⁷² válaszolva, megemlíti Avram Iancu-t³⁷³, de nem tudja pontosan, ki volt ő. Ismeri Novac Gruia-jának balladáját, de természetesen a főszereplőt nem, őt Mihai Viteazu (Vitéz Mihály) kapitányaként említi. Viszont egész sor mondát ismer, melynek hőse Mátyás király, természetesen, mint magyar király. A huszadik század hetedik-nyolcadik évtizedében a magyarországi román mesemondókkal, adatközlőkkel készített interjúkban a legkiemelkedőbb hősi figura Horthy Miklós és Ferenc Jóska volt. A román hősöket ritkán említik, akkor is többször negatív aurába burkolva. Íme néhány sor Méhkerék község monográfiájából, melynek kéziratát 1934-ben véglegesítette Teodor Păcșu, 1867-ben Méhkeréken született parasztember: „*Látván azt a rablást melyet Mihály vajda³⁷⁴ és Basta osztrák tábornok vittek végbe Erdélyben, a dicsőséges és vitéz Bocskai István, Erdélyország majdani fejedelme nem tűrte tovább, hogy a vitéz Magyar nemzet jogaitól megfosztva legyen, ezért fegyvert ragadott és zászlai alatt, melyeken az állt, hogy Pro Deo et Libertate, felsorakozott az összes Nemes és jobbágyaik és az összes Hajdú nemzetség...*”³⁷⁵

Az utóbbi másfél évtizedben a hősök kultusza a kommunista rezsim alatt betiltott vagy elhanyagolt személyiségek évfordulóinak megemlékezéseire terjedt ki. Magyarország kis vagy nagy településein megjelentek új vagy felújítottak régi szobrokat, emléktáblákat, emlékműveket. Elsősorban a történelmi hősök, leggyakrabban Szent István és Kossuth Lajos, de számos helyi, a politika, a kultúra vagy a tudomány területén jeleskedő személyiség szobra, emlékműve kapott helyet a köztereken.

³⁷¹ DOMOKOS Sámuel: *Vasile Gurzau magyar és román nyelvű meséi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 23.

³⁷² Baba Novac Vitéz Mihály vajda szerb származású kapitánya volt, akit 1601. február 5-én Kolozsvár fő téren kivégezték.

³⁷³ Erdélyi román jogász, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc ellen Erdélyben szervezett császárhű román felkelés vezetője.

³⁷⁴ Vitéz Mihály vajda (1558-1601.), Mehedinți bánja, fejedelmi asztalnok és Craiova bánja, Havasalföld, Moldva és Erdély román fejedelme.

³⁷⁵ BUCIN Mihaela: *Imaginea identitară a comunităților românești din Ungaria* (A magyarországi román közösségek identitása képe) In *Anuarul institutului de etnografie și folclor "Constantin Brăiloiu" al Academiei Române*, București, 2004, 208 – 218., Itt: 211.

A magyarországi románok közössége azzal a helyzettel szembesült, hogy lehetősége van bizonyos magyarországi, de akár romániai alapítványi pénzekre pályázni, melyeket az egyes személyek kultuszát szolgáló emlékművek, emléktáblák, mellszobrok létrehozására lehet fordítani.

A legfontosabb szobrok és emléktáblák, amelyeket a magyarországi román intézmények, szervezetek állítottak 1990 után a következők:

1. Történelmi személyiségek

Pomucz György (született Gyulán 1818-ban, meghalt 1882-ben Oroszországban), az amerikai polgárháború magyarországi születésű, román származású tábornoka és diplomatája volt. A Magyarországi Románok Kutató Intézete az 1848-49-es szabadságharc honvédszázadosának, az amerikai polgárháború tábornokának a tiszteletére a Gyula, Kossuth u. 19. sz. épület falára – ahol korábban Pomucz tábornok édesapjának kovácsműhelye volt – 1998. évben román és magyar nyelvű emléktáblát helyezett el. A 40x60 cm méretű emléktáblát Kiss László gyulai szobrász készítette el bronzból. 2007-ben szintén Gyulán, a Pomucz tábornok téren helyezték el szobrát.

Moise Nicoară (Gyula, 1784. – Bukarest, 1861.) Iskoláit Gyulán, Nagyváradon, Aradon, Pozsonyban és Bécsben végezte. A kor egyik legképzettebb magyarországi román értelmiségije, aki elvégezte a lehetséges legmagasabb fokú (akadémiai) tanulmányokat. Műveltsége révén és a románság érdekeinek odaadó képviselőjeként szerzett magának hírnevet. Kitűnő felkészültségének köszönheti, hogy I. Ferenc osztrák császár felfigyelt rá és megbízta Ferdinánd főherceg román nyelvi instruálásával. A románság nagyrészt neki köszönheti az aradi tanítóképző (1812) és a teológiai intézet (1822) létesítését, valamint azt, hogy 1829-ben Nestor Ioanovici személyében végre román püspököt kap. A gyulai Szent Miklós főtemplom alapítója. A mellszobra Gyulán, a Román Ortodox Püspökség udvarában található.

Emanuil Gozsdu (Nagyvárad, 1802. — Pest, 1870.): ügyvéd, legfőbb ítélszéki bíró, parlamenti képviselő, kereskedő. Az áromán Gozsdu-család a ma Albániában lévő Moscopolis városból menekült a török veszedelem elől az 1769-1788 körüli években. Tanulmányait a nagyváradai román iskolában kezdte, majd a helyi katolikus gimnáziumban és a jogi akadémián, 1821-ben Pozsonyban folytatja és Pesten fejezi be 1823-ban, amikor a királyi tábla jegyzőjévé avatják. Egy évvel később ügyvédi oklevelet szerez. A halála előtt néhány hónappal készített végrendelete szerint létrehozott Gozsdu-alapítvány segítségével

végezte tanulmányait számos hazai román értelmiségi.³⁷⁶ A kétnyelvű emléktáblája Budapesten, a Holló utcai Román Ortodox Parókia falán található, a Budapesti Románok Kulturális Társasága állította 2002-ben.

2. Írók:

Liviu Rebreanu (magyarul: Rebrán Olivér) – (Felsőilosva, 1885. – Valea Mare, Argeş megye /RO/, 1944.) Kezdetben magyarul, s csak későbbiekben írt román nyelven. A román modern regény alapítója, több ismert regény szerzője, az írószövetség elnöke. Katonai szolgálatát Gyulán töltötte.

3. Helyi (lokális) személyiségek:

Vasile Gurzau (1898 – 1980.), méhkeréki mesemondó – emléktábla Méhkeréken.

Teodor Simonca (1899 – 1999.), kétegyházi mesemondó – emléktábla Kétegyházán (2006.).

Mihai Purdi (1904 – 1978.), puszttaotlakai mesemondó – emléktábla Puszttaotlakán (2004.).

Gheorghe Nistor, méhkeréki néptáncos – emléktábla Méhkeréken.

Petru Purece (1927 – 2004.), kétegyházi hagyományörző – emléktábla Kétegyházán (2006.).

Rövid áttekintésünkből arra következtethetünk, hogy a magyarországi románok történelmi és szellemi identitása napjainkban túlnyomórészt helyi, legfeljebb regionális kiterjedésű és népi, néprajzi, hagyományörző jellegű. A román történelemmel és kultúrával, a mai Románia által elismert egyetemes értékekkel fenntartott kapcsolat igen törekeny. A nagy történelmi és kulturális személyiségek melyek megalapozzák Romániában a hősök kultuszát csak kis mértékben vannak jelen a magyarországi románok köreiben. A román hősök nem jelképeznek egy identitási szimbólumot a hazánkban élő román közösség számára. Ez a tény bizonyítja az igen előrehaladott akkulturációs³⁷⁷ folyamat jelenlétét, amely ugyanolyan nagymértékben érezhető, mind a nyelvhasználatra, mind a román identitás felépítésének többi szintjére vonatkoztatva is.

³⁷⁶ BERÉNYI Mária: Gozsdu öröksége a magyar és a román sajtó tükrében In *Barátság*, XII. évf. 6. sz. 4841. letöltve 2008. szept. 8. <<http://epa.oszk.hu/01200/01259/00021/pdf/Bar11.pdf>>

³⁷⁷ akkulturáció – egy új kultúrába való beilleszkedés a régi kultúra elvesztése árán

Summary

Role of hero cult in the formation of the minority identity

(of Romanian nationals from Hungary)

At the end of the last century, due to the new political conditions, significant reassessment of the interpretation of history occurred, including the cult of national heroes, which got a new perspective. At the beginning of 90's, the community of Romanian nationals from Hungary, while affected by political disorientation and exposed to a process of language and identity assimilation, gets involved in a serious reform period. Simultaneously with the decline of the malignant international socialism that supposed the spirit of socialist brotherhood between nations, Hungarian society openly returns to the glorification of the historical heroic values. As a result of the cohabitation with the Hungarian society, the Romanian minority became participant of several memorial ceremonies and statue and memorial plaque unveilings. The cult of national heroes becomes a basic element of the foundation of identity and spirit of congregation. Being rediscovered and stimulated by the Romanian state in the last two decades, while sometimes used as political tool or presented in an exaggerated and idyllic manner, the Romanian minority from Hungary actively tries to conform to the new wave of national and local hero cult. But this endeavor rendered more difficult by the lack of the necessary (local) personalities, even the heroes themselves and the low interest of the majority. Considering all this, the Romanian minority from Hungary is making efforts to bring its own heroes into public consciousness following the Hungarian model.